

اهمیت و ضرورت تربیت حقوق اقتصادی فرزندان

سیدحسین موسوی*^۱، سیامک جعفرزاده^۲

۱ حوزه علمیه امام خمینی ره ارومیه (نویسنده مسئول)

۲. گروه فقه و حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران

Corresponding author email address: Seyedhoseinm46@gmail.com

s.jafarzadeh@urmia.ac.ir

چکیده

همانگونه که دین اسلام برای تربیت دینی و اخلاقی پیروان خویش برای دست یابی به زندگی سالم و معنادار در ابعاد گوناگون فردی و اجتماعی، اصول و برنامه هایی را تدارک دیده، برای تربیت اقتصادی- معیشتی آنان نیز الزامات و راهکارهایی در نظر گرفته است که کاریست دقیق، به جا و هماهنگ، قطعاً می تواند ضامن سلامت، سعادت حیات دنیوی و اخروی مسلمانان شود. این مقاله به روش نقلی- توصیفی و کتابخانه‌ای نگاشته شده که در آن به تربیت اقتصادی فرزندان از بعد مادی و معنوی پرداخته شده است و به مهمترین عامل و مولفه تربیت اقتصادی، تشویق به کار و کوشش در میان داشتن ایمان به خدا، اجرای فرامین دینی در امور اقتصادی مثل دوری از اسراف و تبذیر، آموزش قناعت در زندگی برای فرزندان، دوری از حرام اشاره کرده و اینکه انسان با تلاش و توکل به خدا می تواند به تمام مشکلات زندگی غلبه کند. اینها همه فقط در سایه تربیت صحیح از همان ابتدای کودکی حاصل می شود. به هر حال والدین باید فرزندان خود را آماده کار و تلاش در جامعه کنند و به آنها بیاموزند که درکسب در آمد حلال نباید حقوق دیگران را ضایع کنند و مصالح دیگران را هم در نظر داشته باشند. به دستورات الهی که پرهیز از رباخواری، گران فروشی، کم فروشی است توجه داشته باشند که نزد خداوند بسیار با ارزش است. و باید فرزندان خود را با تعالیم بلند اسلامی تربیت کنیم تا از نظر اقتصادی دچار انحرافات اخلاقی و از نظر اجتماعی دچار مشکلات نشوند.

واژه‌های کلیدی: اقتصاد، تربیت، تربیت اقتصادی.

مقدمه

تربیت اقتصادی با نگاه اسلامی عبارت است از ایجاد آمادگی لازم در متربی به نحوی که ضمن شناختن استعداد اقتصادی خود، بتواند آن را به بهترین وجه شکوفا کند و با اتخاذ میانه روی، از منابع موجود به نحوی بهره برداری کند که ممکن و میسر باشد و در طریق تولید و توزیع و مصرف، شریعت الهی را در نظر داشته باشد و همه این فعالیتها را در جهت قرب به خدا و کسب رضای او به انجام رساند. تربیت اقتصادی صرفاً انتقال دانسته هایی در

مورد پول و تجارت نیست. تربیت اقتصادی مفاهیمی کلیدی مانند انتخاب و تصمیم‌گیری به عنوان مفاهیم محوری در همه برنامه‌های تربیتی این حوزه در دنیا شروع می‌شود. این زنجیره با مفاهیم کلیدی دیگری کامل می‌شود و در نهایت نظام فکری صحیحی را شکل می‌دهد که پشتیبان تصمیمات و عوامل اقتصادی است؛ انتخابهای درست اقتصادی به صورت کار درست، تولید صحیح و مصرف عاقلانه و سرمایه‌گذاری مدبرانه متبلور می‌شوند و در صورت شکل‌نگرفتن الگوریتم فکری صحیح در انتخاب، به طور قطع همه تلاشها ناقص خواهند ماند. اقتصاد از بنیادهای اساسی زندگی است. توانایی مدیریت اقتصادی در زندگی شخصی و حرفه‌ای وابسته به دانش و مهارتی است که از سنین اولیه کودکی شکل می‌گیرد. در تربیت فرزندان توجه به مسائل اقتصادی خانواده و عدم اسراف و تبذیر، اهمیت دارد. رعایت میانه‌روی، پرهیز از خواسته‌های غیر ضروری و اجتناب از حرص و ولع مادی، پایه‌های تربیت صحیح است. فرزندان باید دریابند که انسان در مبارزه شدید خود برای بهبود زندگی، بیشتر احساس غرور می‌کند و بردباری و تلاش می‌تواند وضع مادی را بهبود بخشد.

از این جهت تربیت فرزندان از نظر اقتصادی اهمیت زیادی دارد. این مقاله به روش نقلی-توصیفی و کتابخانه‌ای نگاشته شده است و از نگاه آیات و جامعه‌شناسی به موضوع پرداخته می‌شود. با توجه به اینکه بسیاری از افراد جامعه از نظر اقتصادی بسیار ضعیف هستند، این سوال پیش می‌آید که چرا باید تعدادی از افراد جامعه اینگونه فقیر و بی‌چیز باشند آیا این به تربیت اقتصادی خانواده بر می‌گردد یا نه؟ که در مقاله حاضر به آثار مادی و معنوی تربیت اقتصادی پرداخته می‌شود. کتابی به عنوان خطوط اقتصاد اسلامی که توسط آیت الله ناصر مکارم شیرازی در یک جلد در سال ۱۳۶۰ به چاپ رسیده که در بخش اول آن به تربیت اقتصادی و تاثیر آن در زندگی مردم بیان نموده است. پایان‌نامه «بررسی روابط متقابل اقتصاد و تعلیم و تربیت» توسط احمد حدادیان در دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران نوشته شده و در آن به بررسی روابط متقابل بین اقتصاد و تعلیم و تربیت با روش پژوهش نظری پرداخته و به بررسی آموزش و پرورش ژاپن و نقش آن در توسعه اقتصادی پرداخته است. فاطمه صنعتی و زهره موسوی زاده در ۱۳۹۶ در مقاله‌ای با عنوان «تبیین مولفه‌های تربیت اقتصادی بر اساس آموزه‌های اسلامی» در مجموع ۴۸ مولفه را در سه مفهوم تولید، مصرف و توزیع در روایات اسلامی بررسی کرده و شرح داده‌اند. در کتابها و مقالات نام برده شده به طور اخص به موضوع تربیت اقتصادی فرزندان پرداخته نشده بلکه در مورد تربیت اقتصادی مطالبی آمده است. مقاله حاضر به بررسی اهمیت و ضرورت

تربیت اقتصادی فرزندان از نظر دینی می‌پردازد اینکه اسلام برای تربیت اقتصادی فرزندان چه راهکارهایی را معرفی کرده اند که در مقالات قبلی از این نظر به موضوع پرداخته نشده است.

مفهوم شناسی واژگان

۱- تربیت اقتصادی

تربیت عبارت است از شکوفا سازی استعدادها و جهت دهی آن به سوی کمال مطلوب. تربیت ضروری ترین نیاز انسان در زندگی است. انسان بدون تربیت صحیح ره به جایی نمی‌برد، نه از باغ زندگی خویش میوه شیرین می‌چیند و نه کام انسانهای دیگر را از ثمرات درخت وجود خود شیرین می‌کند؛ و بالاتر آنکه نه به درک معنای انسانیت نایل می‌آید و نه به فتح قله های رفیع انسانیت دست می‌یابد. بدین جهت تربیت، عالیترین هدف پیامبران و اساسی ترین پیام کتب و اولین و ضروریترین وظیفه والدین است.^۱ اقتصاد نیز همانطور که اشاره شد برآیند کلیه فرآیندهایی است که فرهنگ، ارزش، آموزش، تکامل تکنولوژی، تاریخ، ساختار سیاسی و دینی و اجتماعی را در بر می‌گیرد و این عوامل زمینه ساز محتوا و شرایطی را تعیین می‌کنند که یک اقتصاد در آن عمل می‌کند.^۲ تربیت اقتصادی فرآیندی است که افراد، دانش مربوط به رفتار مطلوب اقتصادی را از کودکی تا بزرگسالی آموخته و به صورت ارزش درونی در شخصیت آنان عین می‌گردد. تا مهارت لازم را برای انتخاب آگاهانه، تصمیم گیری درست، استدلال منطقی، استفاده‌ی کارآمد و موثر از منابع، انتخاب گزینه‌های موثر درباره سرمایه گذاری و پس انداز، افزایش بهره‌وری در محیط کار و جامعه، بهبود کیفیت زندگی، رشد خلاقیت و نوآوری، مشارکت در توسعه اقتصادی جامعه و نحوه‌ی تعامل با جامعه و دولت کسب کنند.^۳

هدف تربیت از دیدگاه اسلام، انسان بار آوردن و انسان نگاه داشتن همه افراد آدمی است. نگاه اسلام به تربیت فرد نگاه همه جانبه است. امام خمینی (ره) اساس عالم را بر مدار تربیت انسان می‌داند و انسان را عصاره همه موجودات. نقش انبیاء در این میان آن است که انسان یک موجود الهی بشود و تمام صفات حق تعالی در او متجلی گردد. از مهمترین واژه‌هایی که در قرآن ذکر شده و به عنوان اهداف تربیت به آنها اشاره شده است می‌توان به

۱- همت بناری، علی، امام رضا (علیه‌السلام) و تربیت فرزند، منشامقاله: زائر، ش ۱۰۹، ۱۳۸۲، ص ۱.

۲- سایت ویکی پدیا.

۳- جمعی از نویسندگان، تبیین آموزه های تربیت اقتصادی در سیره علوی، نشر: دو فصلنامه آموزه های تربیتی در قرآن و حدیث، دوره ۵ شماره ۱، ۱۳۹۸.

این موارد اشاره کرد: رشد، طهارت، حیات طیبه، هدایت، عبادت، تقوا، رضوان، فلاح، اقامه، قسط، استقلال و عزت جامعه اسلامی و... این اهداف هم فرد را نشانه رفته است و هم جامعه اسلامی را ترسیم کرده است.^۱

• اهمیت تربیت اقتصادی از نظر فردی

تربیت فردی فرزندان بسیار با ارزش و پر اهمیت است چرا که جامعه را تک تک افراد هستند که می‌سازند وقتی افراد جامعه به بهترین نحو تربیت شده باشند اینها در آینده دست به دست هم می‌دهند تا اقتصاد بهتری را برای جامعه رقم بزنند.

۱- آینده نگری

قبل از هرچیز این واقعیت غیر قابل انکار باید مورد توجه قرار گیرد که اقتصاد از اهمیتی خاص برخوردار است و بقای انسان و تداوم حیات دنیایی او با رفع نیازهای مالی و پرکردن شکاف‌های اقتصادی و مقابله با فقر و ناداری امکانپذیر می‌باشد. مورچه‌ها یک فلسفه چهار بخشی شگفت‌انگیزی دارند که اولین بخش آن این است: مورچه‌ها هرگز تسلیم نمی‌شوند. فلسفه خوبی است. اگر آنها به سمتی پیش بروند و شما سعی کنید متوقف شان کنید به دنبال راه دیگری می‌گردند. بالا و پایین می‌روند، دور می‌زنند، آنها به جستجوی خود برای یافتن راه دیگر ادامه می‌دهند چه فلسفه کار آمدی؛ هرگز از جست و جوی راهی که تو را به مقصد مورد نظر می‌رساند دست نکش. بخش دوم: مورچه‌ها کل تابستان را زمستانی می‌اندیشند. این نگرش مهمی است. نمی‌توان اینقدر ساده لوح بود که گمان کرد تابستان برای همیشه ماندگار است.

پس مورچه‌ها وسط تابستان در حال جمع‌آوری غذای زمستانشان هستند. یک حکایت قدیمی می‌گوید: خانه‌ات را در تابستان بر روی شن نساز. آینده‌نگری اصل مهمی است و باید در تابستان فکر طوفان را هم کرد. باید همچنان که از آفتاب و شن لذت می‌برید به فکر سنگ و صخره هم باشید. سومین بخش از فلسفه مورچه این است: مورچه‌ها کل زمستان را تابستانی فکر می‌کنند. این هم مهم است در طول زمستان مورچه‌ها به خود یادآور می‌شوند که این دوران زیاد طول نمی‌کشد به زودی از اینجا بیرون خواهیم رفت. در اولین روز گرم مورچه بیرون می‌آیند. اگر دوباره سردشان شد آنها بر می‌گردند زیر، ولی باز در اولین روز گرم بیرون می‌آیند. آنها برای بیرون آمدن نمی‌توانند زیاد منتظر بمانند و اما آخرین بخش از فلسفه مورچه: یک مورچه در تابستان چه قدر برای

^۱ - همان.

زمستان خود جمع می‌کند؟ هر چه قدر که در توانش باشد چه فلسفه باورنکردنی ای. فلسفه فوق العاده‌ای است که هرگز تسلیم نشوی، آینده را بینی و هرگز تسلیم نشوی.^۱

انسان نیازمند یاری، دلگرمی، الهام، امید، آسایش، اطمینان و دلداری است تا بتواند به نبرد زندگی ادامه دهد. در این راه، تدابیر و الگوهای فرهنگی به آدمی مدد می‌رساند و به او اعتماد و قدرت می‌بخشد و او را مطمئن می‌سازد که زندگی، ارزش زیستن دارد و به او جرأت، صبر و تحمل مقابله با ناکامی‌های زندگی را می‌بخشد، برای او مددکار الهی و انسانی می‌آورد، خستگی را مغلوب و گاهی زندگی را در بدترین شرایط فیزیکی لذت بخش، هیجان آور و گوارا می‌سازد.^۲ و مدیریت این عوامل باعث می‌شود شخص با انگیزه بیشتری در تامین معاش برای زندگی خود و اطرافیان داشته باشد.

از نشانه‌های مومن دوری کردن از سستی و تنبلی است انسان مومن همواره کوشاست، در تلاش و تکاپوست یا برای امرار معاش، و کسب روزی حلال، یا در جهت کمک به دیگران و جامعه و یا در راه تحصیل و کسب علم و معرفت مومن همانند آب جاری است که همواره در حرکت است. تنبلی و راحت طلبی با ایمان سازگار نیست مومن همواره خود را برای راحتی دیگران به زحمت می‌اندازد.^۳ مردی محضر مبارک رسول اکرم (صلی الله علیه و آل و سلم) شرفیاب شد، و از دوست همسفرش برای آن حضرت تعریف نمود که از او زاهدتر و عابدتر ندیده است. رسول خدا (صلی الله علیه و آل و سلم) سوال فرمودند: چه کسی به او غذا می‌داد و کارهایش را انجام می‌داد؟ آن مرد عرض کرد: یا رسول الله (صلی الله علیه و آل و سلم) ما کارهایش را انجام می‌دادیم و غذا درست می‌کردیم. رسول خدا فرمود: همه شما از او عابدتر هستید.

سپس فرمودند: بهترین شما کسی است که سر بار مردم نباشد، زیرا مورد لعن و نفرین مردم قرار خواهد گرفت.^۴ انسان بیکار مورد مذمت قرار گرفته است چون کسی که کار ندارد برای امرار معاش نیازمند دیگران است و بار خودش را بر دوش دیگران و جامعه می‌گذارد. حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه و آل و سلم) فرمود: «ملعون من القی کله علی الناس؛ کسی که سر بار مردم باشد ملعون است»^۵ با توجه به روایات اهمیت و ارزش کار

۱- www.modiryar.com ، مدیریت عمومی ، شمار کتاب ۴۰۹۲ ، سال ۱۳۹۲ ه. ش . ص ۵۹ و ۶۰ .

۲- رحمانی ، جعفر، مدیریت فرهنگی ص ۶۳ .

۳- کریمی، رضا، فرهنگ کار و تلاش در اسلام، ص ۸۲ .

۴- همان، ص ۹۱-۹۲ .

۵- همان، ص ۹۳ .

بیشتر مشخص می‌شود و به انسانها گوشزد می‌کند که باید در تربیت اقتصادی فرزندان و تشویق آنان به کار و کوشش که از مهمترین مولفه‌های تربیت اقتصادی است بیشتر توجه شود.

۲- اصل میانه روی

میانه روی بسنده کردن به حد متعارف، یکی از اموری می‌باشد که در اندیشه اسلامی بسیار سفارش شده است. در کلام امامان معصوم (علیهم السلام) پیش گرفتن این روند از فقر و هدر رفتن مال جلوگیری نموده و موجب بی‌نیازی می‌شود و انسان را برای تحمل سختی‌ها آماده تر می‌کند.^۱ آیات قرآن رعایت میانه روی را هم در حال فقر و هم در حال توانگری توصیه نموده‌اند.^۲ اثرات زیانبار عدم پابندی به اصل میانه روی در سطح اجتماع به صورت زیاده روی در مصرف کالاها و امکانات و در نهایت وابستگی علمی، فرهنگی و سیاسی بروز می‌یابد. بدون تردید فرزندان که همواره در تنعمات مادی به سر برده‌اند و لذت‌گرایی جسمانی، اصلی‌ترین دغدغه آنها بوده، مجالی برای بهره‌برداری از کانون روح و منبع بی‌پایان ضمیر در اختیار نداشته‌اند. لذا والدینی که قصد دارند فرزندان مقاوم، استوار و سخت‌کوش تربیت نمایند، باید از افراط و تفریط در تمامی عرصه‌ها پرهیز نموده و با کاستن از تنش‌ها، به لذت بردن از داشته‌ها اهتمام ورزند.^۳

۳- ارتقای تعهد، تخصص و نوآوری

هدف اصلی برای دستیابی به مقام والای اخروی در جامعه اسلامی بر حول محور ارتباطات اقتصادی برای رسیدن به تکامل مادی و معنوی و صیانت از کرامت انسانی شکل گرفته است. در این راستا یکی از عوامل بنیادی برای تحقق اقتصاد اسلامی، تربیت افرادی شایسته، صالح و آگاه با مهارت‌های مورد نیاز جامعه در چارچوب خانواده است. در بینش اقتصادی اسلامی، متعهد غیر متخصص و متخصص غیر متعهد موجب اخلال و فساد می‌گردد و در آیات قرآنی لزوم همراهی این دو خصیصه در فعالان اقتصادی تاکید شده است.^۴ بر این مبنا پای بندی به آموزه‌های اسلامی اقتضاء می‌کند که افراد از پذیرش مسئولیتهایی که تخصص و توانمندی آن را ندارند،

۱- نوری طبرسی، میرزا حسن، مستدرک الوسایل، ۱۴۰۸ق، ج ۱۳، ص ۵۲-۵۳.

۲- فرقان: ۶۷ و اسرا: ۲۹.

۳- محمص، مرضیه، مبانی و مصادیق تعلیم و تربیت اقتصادی فرزندان در خانواده اسلامی، دکترای علوم قرآن و حدیث و استاد دانشکده الهیات و ادیان دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۳.

۴- قصص: ۲۶ و یوسف: ۵۵.

خودداری ورزند. در عین حال همواره در جهت افزایش توانمندیهای علمی و فناوری های نوین برنامه ریزی نمایند.^۱

تربیت فرزند نو آوری که با اعتقاد به توحید افعالی، با روحیه ای سرشار از امید و نشاط در کانون خانواده، سر سپرده معبود گشته و معتقد به ربوبیت الهی بر تمام جهان هستی است، موجب خواهد شد. نیروی مولد از توانمندیهای ذهنی خود در مسیر نابود سازی آفریده‌های الهی استفاده ننماید و با ظرفیت فکری و روانی بیشتری با ناملایمالات رویارویی داشته باشد. نهادینه سازی این خصوصیات در حوزه خانواده، اثر مستقیمی در ایجاد انگیزه برای تلاش بیشتر و در نتیجه توسعه کمی و کیفی تولیدات اقتصادی خواهد داشت.^۲

۴- درست مصرف کردن

کودکان از همان زمانی که متوجه بشوند می‌شود با پول کالا خریداری کرد دوست دارند تمام پول خود را برای خرید چیزهایی که دوست دارند خرج کنند. اما باید به آنها مفهوم درست خرج کردن و پس انداز را هم یاد داد. مهم است که بچه ها مقدار مشخصی پول در یک زمان مشخصی مثلا هفتگی یا ماهانه از والدین دریافت کنند و بدانند اگر تمام پول خود را خرج کردند باید تا نوبت بعدی برای گرفتن مجدد پول صبر کنند. در این مرحله به آنها اولویت بندی خواسته‌ها و اینکه خرید چه چیزی آنقدرها لازم نیست و می‌شود آن را به تاخیر انداخت، یاد بدهید این کار همان مدیریت مصرف پول است.^۳

تربیت اقتصادی باعث می‌شود که انسان در مصرف کردن نیز هدف داشته باشد. در نظام اقتصاد اسلامی مفهوم مصرف به طور صرف مد نظر نیست، بلکه خود مصرف وسیله ای برای رسیدن به هدف است. برای نمونه، پیامبران و امامان که الگوی بشریت شناخته می‌شوند زمانی که خوردن غذای حلال را وسیله انجام عمل صالح معرفی می‌کنند به صورت غیر مستقیم، این پیام را منتقل می‌کنند که هر عملی باید با یک هدف انجام شود و غذا خوردن و در نتیجه مصرف به طور کلی هدف نیست بلکه هدفی که در گروه غذای حلال خوردن محقق می‌شود مد نظر است، یعنی توفیق عمل صالح.^۴

۱ - دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۱، مبانی اقتصاد اسلامی، تهران، سمت.

۲ - همان.

۳ - اهمیت تربیت اقتصادی برای بچه ها، سایت خورشید، کد خبر ۱۱۷۰۵۹۱، ۱۳۹۹

۴ - موسی زاده، زهرا، صنعتی، فاطمه، تبیین مولفه های تربیت اقتصادی بر اساس آموزه های اسلامی، ۱۳۹۵ ه.ش.

در چرخه اقتصادی همه فعالیتها به هدف موفقیت در تولید و رساندن آنها به بازار مصرف و بهره برداری از آنها انجام می‌شود. در این قسمت به دو مولفه مهم خوردنی‌های حرام و اسراف و تبذیر پرداخته می‌شود که رعایت آنها تاثیر عمیقی در مسائل تربیتی دارد و موجب جلوگیری از ورود انسان به مسیرهای انحرافی و مصرف‌گرایی می‌شود. باورهای دینی به گونه‌های مختلف بر الگو پذیری انسان در زمینه رفتارهای اقتصادی تاثیر گذار است. از این رو مربیان باید تقویت باورهای فرزندان را در اولویت قرار دهند و برای تقویت آن تلاش نمایند. همچنان که پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آل و سلم) تربیت فرزند را جزء وظایف والدین بر شمرده است.^۱ اینک باورهای تاثیرگذار بر رفتار اقتصادی و چگونگی آن بررسی می‌شود.

۵- پرهیز از حرام

اسلام به مسئله تغذیه، توجه کامل دارد و بارها در مورد غذاهای مضر و حرام هشدار داده است. به همین دلیل در برخی آیات به مواد غذایی اشاره شده است که خوردن آنها موجب بیماری، صدمات جسمی و روحی می‌شود. این خوردنی‌های حرام برابر تفاسیر بر گرفته از آیات (بقره: ۱۷۳) عبارتند از: مردار، خون، گوشت خوک، گوشت حیوانی که نام غیر خدا بر آن برده شده است.^۲

برای آنکه اهمیت غذای حلال و مطهر مشخص شود به روایتی از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آل و سلم) اشاره می‌شود. مسلمانان در مجلسی دورتا دور پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آل و سلم) نشسته بودند و آن حضرت نکات مهمی را درباره تربیت فرزندان به آنها آموزش می‌دادند. تا اینکه در حین سخن‌های خود فرمودند: «فرزندان خود را در رحم مادرانشان تربیت کنید.» مسلمانان از شنیدن این سخن تعجب کرده بودند و مفهوم آن را نمی‌دانستند، پرسیدند: «ای رسول خدا چگونه فرزند به دنیا نیامده را خود را تربیت کنیم؟» پیغمبر (صلی الله علیه و آل و سلم) در جواب فرمود: «با خوردن غذای حلال و پاک به مادرانشان».^۳

در همین مورد خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: «یا ایها الذین کلوا من الطیبات و اعملوا صالحا انی بما تعملون علیم؛ ای رسولان! از غذاهای پاکیزه و حلال تناول کنید و به نیکوکاری و اعمال صالح پردازید که من به هر آنچه

۱ - حر عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، تهران، المکتبه الاسلامیه، ۱۴۰۳ ق.

۲ - مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب اسلامیه، ۱۳۷۴ ه. ش.

۳ - کلینی، محمد بن یعقوب، ج ۲، باب سلامه دین، ص ۲۱۵.

میدهد آگاهم.» از این آیه می توان اهمیت استفاده از خوراکی های حلال و دوری از حرام را درک کرد. البته خوب است بدانیم خوردن غذاهای پاک و حلال تنها به زمان بعد از تولد انسان مربوط نمی شود. بلکه خوراکی هایی که مادر در دوران بارداری و شیردهی از آنها تغذیه می کند، نقش بسیار مهمی در تربیت دینی فرزند او دارد. به همین دلیل است که پدر وظیفه دارد با فراهم کردن غذای حلال برای همسر و فرزند خود، علاوه بر تامین نیازهای جسمی آنها، غذای روحشان را هم تامین کند تا زمینه برای رشد سالم و صحیح جسمی و معنوی فرزندش فراهم شود.^۲

• اهمیت تربیت اقتصادی از نظر اجتماعی

دستورات اقتصادی اسلام برای رشد جامعه و مسئولیت پذیری در حرفه و کار اهمیت دارد. باید فرزندان را تحویل جامعه داد که بتوانند در قبال مسئولیت و کاری که دارند در بیایند.

۱- بومی سازی تربیت اقتصادی

بومی سازی در کشور ما ارتباط مستقیمی با مفاهیم اسلام و شرع در زمینه اقتصاد دارد. یعنی لازم است تربیت اقتصادی برای کودکان ما با توجه به اقتصاد اسلامی صورت گیرد. توجه اسلام به اقتصاد در همه ابعاد زندگی وجود دارد. به عنوان مثال از جهت فردی اسلام به تلاش برای کسب روزی تاکید دارد. از نظر احکام اقتصادی بحث «حلال و حرام» مطرح است و مفاهیمی مثل «صدقه، زکات. ...» در حوزه اخلاق اقتصادی هستند. حتی از جهت اجتماعی نیز اسلام دستورات اقتصادی مثل تلاش برای رشد جامعه، مسئولیت پذیری در شغلی که فرد به عهده دارد و ... را ارائه داده است.

در نگرش اسلام، هدف نهایی انسان تکامل در پرتو نیل به قرب الهی است. از این رو هدف نهایی نظام اقتصادی اسلام فراهم کردن زمینه های لازم برای دستیابی افراد به کمال مطلوب است. اخلاق اقتصادی بخشی از آموزه های اسلامی است که از یک سو مولفه های رشد و توسعه اقتصادی و رفاه عمومی را ارائه می کند. از سوی دیگر شیوه ها و عناصر مقابله با مفاسد و سالم سازی فعالیتهای اقتصادی را بر می نمایاند و بستر لازم را برای رشد معنوی و سعادت ابدی انسان نیز فراهم می سازد.^۳

۱ - مومنون: ۵۱.

۲ - خبرگزاری صدا و سیما، آثار غذای حلال در تربیت فرزند، کد خبر ۲۹۱۶۷۶۶، ۱۳۹۹ ه.ش.

۳ - ابروانی، جواد، اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث، پایگاه اطلاع رسانی حوزه، ۱۳۹۰.

۲- اهمیت کار در تربیت اقتصادی

کار از جمله عوامل تربیتی است که در شکل دادن شخصیت انسان بسیار موثر است و به صورت مستقیم و غیر مستقیم در تربیت اقتصادی انسان نقش دارد. انسان با کار کردن فقط نقش اقتصادی و اجتماعی ایفا نمی‌کند بلکه خود را نیز می‌سازد و رشد می‌دهد. از این روست که انسان از یک سو خالق و آفریننده و مدیر کار است و از دیگر سو مخلوق و آفریده و تربیت شده کار. کار در تمام وجود شخصیت آدمی اعم از جسمانی، عاطفی، اخلاقی و عقلانی تاثیر می‌گذارد. امور اقتصادی یکی از مهمترین موانع و مقتضیات تربیت آدمی است.

تامین درست نیازهای اقتصادی که در پرتو حرفه و شغل صورت می‌گیرد در برنامه تربیتی ایمانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است امیر مومنان علی (علیه السلام) در باره برنامه زندگی اهل ایمان چنین فرموده است: «مومن را سه ساعت است، ساعتی که در آن با پروردگارش به راز و نیاز است و ساعتی که در آن زندگانی خود را کار ساز است، ساعتی که در حلال و نیکو با لذت نفس دمساز است؛ و خردمند را نسزد که جز در پی سه چیز رود: زندگی را سر و سامان دادن، یا در کار معاد گام نهادن، یا گرفتن کام از چیزهایی غیر حرام»^۱ در عرصه اقتصادی برای ثمره تربیت اقتصادی از دیدگاه امام علی (علیه السلام) صفات و خصایصی است که به مواردی از آن اشاره می‌شود.

طبیعی است که نخستین نکته در این حوزه توجه به کار و تولید است که در نقشه کلی حیات، مساله‌ای مهم است و سعادت آخرت بدون آن تامین شدنی نیست.^۲ انسان تربیت شده مکتب علوی کسی است که برای تامین معیشت ناگزیر است بخشی از اوقات خود را به کار اختصاص دهد^۳ و ساعه یرم معاشه^۳ انسان تربیت شده مکتب علوی، کار می‌کند. ولی نه آن گونه که کار دنیا او را از آخرت باز دارد. او سعی می‌کند برای آخرت کار کند و این کار برای او بهره دنیوی خواهد داشت. و تنها به کار شرافتمندانه می‌پردازد.^۴

۱- دشتی، محمد، نهج البلاغه، حکمت ۳۹۰.

۲- همان، حکمت ۱۴۲.

۳- همان، ۳۸۲.

۴- فرمهبینی فراهانی، محسن، تربیت در نهج البلاغه، ناشر: آبیژ، چاپ اول، ص ۲۱۴، ۱۳۹۰. ش.

از مهمترین مولفه‌های تربیت اقتصادی آموزش کار و کوشش به فرزندان است. تشویق اسلام به کار و تلاش در راستای تربیت فرد کار آفرین است. فردی که با اتکا به کوشش خود و توکل به خداوند بتواند از حداکثر تواناییهای جسمی، مادی و تخصصی خود از راه حلال در جهت منافع خود در جامعه ای که در آن زندگی می‌کند استفاده نماید؛ انسانی است کامل. زیرا خداوند در قرآن می‌فرماید: «الله الذی سخر لکم لتجری الفلک فیه بامرہ و ولتبتغوا من فضلہ و لعلکم تشکرون و سخر لکم ما فی السماوات و ما فی الارض جمیعا منه ان فی ذالک لآیات لقوم؛ خداست آن که برای شما دریا را مسخر گرداند تا کشتی به امر او در آن جاری شود و از آن از فضل خدا روزی طلبید و آنچه در آسمانها و زمین است تمام را مسخر شما گردانید و در این کار نیز برای مردم با فکرت آیاتی کاملا پدیدار است.»^۱

اقتصاد و نحوه هزینه سرمایه مادی در اسلام آنقدر مهم است که یکی از سخنان معروف امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا نیز به آن اختصاص دارد. آن جایی که ایشان می‌فرماید: «شما سخن حق را نمی‌شنوید چون شکم هایتان از مال حرام پر شده است.» این یعنی تربیت اقتصادی در اسلام تاثیر مستقیم در سعادت دنیا و آخرت افراد دارد. بچه‌ها باید آموزش ببینند که پول و سرمایه بر اساس تلاش به دست می‌آید. یعنی ما باید کار کنیم، کسب داشته باشیم و در ازای آن پول دریافت کنیم. بنابراین مهم است که از سنی مشخص که کودک ارزش واقعی پول را متوجه می‌شود، بخشی از پولی که می‌خواهیم به او بدهیم، بر اساس یک فعالیت پرداخت بشود.^۲

از طرفی اسلام پایه هر گونه بهره‌گیری مادی و معنوی انسان را سعی و تلاش می‌شمارد تا آنجا که در آیه «لیس لانسان الا ما سعی؛ بهره انسان را منحصر در کوشش و تلاش قرار می‌دهد. پیشوایان اسلام برای ارائه الگو به دیگران سخت و طاقت فرسا کار می‌کردند. در آیات قران کریم در زمینه اهمیت و نیروی انسانی به چهار ویژگی مهم دانش، تخصص، توانایی و تعهد(امانتداری) اشاره شده است و هیچ یک از این عناصر، به تنهایی نمی‌توانند ملاک ارزیابی و مطلوبیت نیروی انسانی باشد.^۳

اسلام کار و تلاش را گوهر ذاتی انسان می‌داند، گوهری که مایه عزت و کرامت او سبب دوام زندگی و حیات آدمی است. در این مکتب، سعادت‌مندی و رسیدن به کمال مطلوب، در پی کار و تلاش میسر است. هر قدر

۱ - جائیه: ۱۲-۱۳.

۲ - ایروانی، جواد، اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث، مجله تخصصی حقوق، ص ۹۱-۱۳۸۳. ۱۲۰. ۱۲۰. ش.

۳ - ایروانی، جواد، اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث، مجله تخصصی حقوق، ص ۹۱-۱۳۸۳. ۱۲۰. ۱۲۰. ش.

جامعه‌ای در وادی کار و تلاش کوشاتر و بر رفع مشکلات موفق تر باشد، میزان ماندگاری و ثبات آن، بیشتر خواهد بود؛ در مقابل هر جامعه‌ای که از سعی و تلاش خود بکاهد و سستی و تنبلی را رویه خود سازد، از میزان دوام و پایداری آن کاسته خواهد شد و رو به تباهی خواهد گذارد. به تعبیر امام علی (علیه السلام) « فی التوانی و العجز انتجت الهلکه؛ در تنبلی و احساس ناتوانی، نابودی و تباهی پدید می‌آید.»^۱ این حقیقتی است که تاریخ بارها آن را گواهی نموده و شهادت داده است که سرنوشت هر ملتی به دست خود آن رقم می‌خورد. «ان الله لا یغیر ما یقوم حتی یغیر ما بانفسهم»^۲ هر گاه ملتی با حمیت و غیرت ملی خویش، به کار و کوشش جمعی پرداخت، عرصه‌های وسیعی از توسعه و موفقیت را کسب نمود و در مقابل هر گاه اجازه داده که سستی در جامعه، به بخشی از فرهنگ عمومی تبدیل شود، نابودی و تباهی را برای خویش رقم زده است.^۳

شهید مطهری اشتغال به کار را یکی از مهمترین عوامل تربیتی انسان بر می‌شمرد. وی اهتمام افراد به کار و فعالیت را موجب تمرکز قوه خیال، اجتناب از ارتکاب گناهان، کشف استعداد های فردی و پرورش تفکر منطقی می‌داند. بر این مبنا شایسته است والدین، مطلوبیت ذاتی کار و تلاش را برای فرزندان تبیین نموده و از این رهگذر زمینه ساز خیزش اقتصادی عظیمی در آینده باشند. زیرا در صورت نهادینه سازی این اندیشه در نیروی کار، با وجود رونق و یا رکود اقتصادی، کار پست بر بیکاری ترجیح داده می‌شود. ان گونه انسانها برای امرار معاش و یا سود بیشتر تلاش نمی‌کنند بلکه آنها برای به دست آوردن استعدادهای عالم تلاش می‌کنند، این نوع نگرش به تلاش و کوشش باعث ایجاد فکر و کار آفرینی و سرعت بخشیدن به روند توسعه و پیشرفت خواهد شد.^۴

۳- اهمیت قناعت

قناعت به معنای بسنده کردن به قسمت خویش و خشنود بودن آمده است. یکی از خصایصی بارزی که می‌تواند احساس رضایتمندی را در کانون خانواده حاکم کند، قناعت است. قناعت ابعاد وسیعی دارد که یکی از نمود های آن قناعت مالی و اقتصادی است. قناعت مالی علاوه بر اینکه آرامش روانی در پی دارد می‌تواند در تنظیم دخل و خرج زندگی و بر قراری تعادل اقتصادی تاثیر مستقیم داشته باشد. قناعت در زندگی باعث می‌شود

۱- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۳۴۲.

۲- رعد/ ۱۱.

۳- کمپجانی، داود، فرهنگ کار در اسلام، ص ۶۵.

۴- مطهری، مرتضی، نظری به نظام اقتصادی اسلام، تهران، انتشارات صدرا.

انسان نسبت به داشته های خود راضی باشد و در راستای شکر برای داشتن آنها اقدام کند.^۱ باید به فرزندان خود قناعت کردن را به روش عملی آموزش دهیم تا در بزرگسالی به مشکل اسراف دچار نشوند و در آمد خود را بهینه مصرف کنند و از نظر اقتصادی دچار مشکل نشوند.^۲

قناعت باعث سکون روحی و عدم ایجاد خصلت‌ها و حالات مخرب دنیوی و اخروی همچون حرص و ولع و دنیا طلبی و یا حتی به قولی استرس و فشار خون و سکت و هزاران بیماری امروزی ناشی از فشارهای روحی و روانی اند می‌باشد. در سیره اقتصادی معصومین (علیهم السلام) اصل قناعت از مکمل های اصلی بحث کار و تلاش برای روزی است، کار و تلاش در برابر واگذاری امور به خدا قرار می‌گیرد و بسیار مورد سفارش معصومین (علیهم السلام) بوده است. قناعت مربوط به حوزه مصرف می‌باشد و منافاتی برای تلاش و ممانعتی برای کسب روزی ندارد.^۳

اسلام برای اقتصاد خانواده و جامعه اسلامی، سیاستهایی را تدوین کرده است. آنجا که سخن از تولید ثروت است. سیاست کار و تلاش را بیان کرده است. هنگام مصرف ثروت نیز سیاستهای حکیمانه‌ای را تبیین می‌کند. مانند دوری از اسراف و تبذیر و مصرف درست از جمله سیاستهای اقتصادی خانواده که پیامبر (صلی الله علیه و آل محمد) به تک تک مسلمانان سفارش می‌کند. اگر خانواده مسلمان قناعت را در زندگی خود نهادینه کند از مشکلات فراوانی به دور خواهد ماند. خانواده قناعتگر دچار اسراف و تبذیر نمی‌شود. به دام چشم و هم چشمی نمی‌افتد فقیر نمی‌شود و در نتیجه از یک زندگی سالم برخوردار خواهد شد.^۴

فقر در دیدگاه امام علی (علیه السلام) مانع رشد و تربیت آدمی است و به تبعات آن در همه وجوه فرعی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جلوه می‌یابد از جمله می‌تواند به عنوان سدی در سر راه تربیت باشد. امام علی (علیه السلام) فقر را سدی در برابر تربیت آدمی می‌شمرد و آن را نکوهش می‌کند و می‌فرماید: «به درستی که تنگدستی سبب

۱ - مرتضایی، عوامل استحکام خانواده، راه زندگی، دوشنبه ۴ آذر ۱۳۸۸. ش.

۲ - سقلاطونی، مریم، به رنگ زندگی، مشخصات نشر: قم، صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش های اسلامی، ۱۳۹۱، ص ۹۶

۳ - همان.

۴ - رضوان فر، احمد، سفارشات پیامبر اعظم به خانواده، ناشر: مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی، جلد ۱ ص ۶۵.

خواری نفس و باعث حیرانی عقل و موجب پیدایش اندوه هاست.»^۱ پس می‌بینیم که قناعت باعث می‌شود که به داشته‌های خود بسنده کنیم و همچنین قناعت جلوی فقر را می‌گیرد.

۴- پیشگیری از اسراف و تبذیر:

فرق اسراف و تبذیر در لغت این است که اسراف به معنای تجاوز از حد در هر کاری است که آدمی انجام می‌دهد و واژه تبذیر در اصل به معنای پراکنده ساختن و جدا کردن چیزی است که از پاشیدن بذر در زمین گرفته شده است.^۲ به طور کلی می‌توان گفت اسراف به معنای خارج شدن از حد اعتدال است بدون آنکه انسان چیزی را به ظاهر ضایع کرده باشد، برای نمونه غذای خود را آن چنان گران قیمت تهیه کند که با قیمت آن بتوان عده زیادی را آبرومندانه یاری رساند، اما تبذیر آن است که مصرف به صورت بی‌رویه باشد. از مجموع آیات در بحث اسراف چنین بر می‌آید که اسراف و تبذیر، از آسیب‌های مهم مصرف است که پیامدهای منفی و گاه خطرناکی، چه در بعد اقتصادی و چه در بعد اخلاقی و ارزشی بر جای می‌گذارد که در نهایت موجب تربیت فردی غیر اقتصادی می‌شود.^۳

مکتب حیات بخش اسلام، سعادت و سر بلندی انسان در دنیا و آخرت .... لازمه سعادت انسان در دنیا برخورداری از رفاه، آسایش و آرامش فرد و جامعه است. این امر بدون داشتن اقتصاد سالم و پویا امکان پذیر نیست. بنابراین برای تامین سعادت دنیا و آخرت باید از یک اقتصاد پویا با زیر بنای محکم استفاده کرد. به همین دلیل که اقتصاد و معیشت در باور دینی آدم‌ها تاثیر فراوانی دارد که امام مجتبی (علیه السلام) می‌فرماید: «برای دنیایت چنان تلاش کن مثل اینکه برای همیشه زنده خواهی ماند و برای آخرت خود نیز چنان کار کن مانند اینکه فردا از جهان رخت خواهی بست.»^۴

۵- ساده زیستی

یکی از دستورات حیات بخش اسلام و سیره عملی پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آل و سلم) و ائمه طاهرين (علیه السلام) بوده و جملگی بر این امر تاکید داشته‌اند. سیره رسول خدا سراسر ساده زیستی و پرهیز از هر گونه اسراف

۱- شرح غرر الحکم، ج ۲، ص ۴۹۸.

۲- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، دار القلم، ۱۴۱۲ق، ص ۱۱۳-۱۱۴.

۳- موسی زاده، زهرا، صنعتی، فاطمه، تبیین مولفه‌های تربیت اقتصادی بر اساس آموزه‌های اسلامی، ۱۳۹۵ ه. ش.

۴- شیخ صدوق، ابوجعفر محمد بن علی بابویه قمی، لا یحضره الفقیه، جلد ۴، ناشر، گوناگون ۳۸۱ق.

و تپذیر بود و چنانچه پیرامون شخصیت پیامبر این گونه نقل می‌کنند که حضرت در زندگی ساده زیستی را انتخاب کرده بوده و به همین جهت اسراف و رفاه طلبی به شدت مبارزه می‌کرد و چنانچه در کتب تاریخی بیان شده است هدیه پیامبر به افراد رفاه طلب یک زمین خش و بی علف بود که از آنها می‌خواست که آن را آباد کنند.^۱

حضرت علی (علیه السلام) در بیان ساده زیستی پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) روزی زمین غذا می‌خورد و با تواضع همچون بردگان می‌نشست؛ با دست خویش کفش و لباسش را وصله می‌کرد، بر مرکب رهنه سوار می‌شد و حتی کسی را پشت سر خویش سوار می‌نمود و او با تمام قلب خویش از زرق و برق دنیا اعراض کرد و یا آن را در وجودش میراند. وی سخت علاقه مند بود که زینت‌ها و زیورهای دنیا از چشمش پنهان شود تا از آن لباس زیبایی تهیه نکند و آن را قرارگاه همیشگی نداند؛ و امید اقامت دائم در آن نداشته باشد؛ لذا آن را از روحش بیرون راند، از قلبش دور ساخت و از چشمش پنهان داشت.^۲

آری چنین است کسی که چیزی را منفور می‌دارد، نگاه کردن و یادآوری آن را نیز منفور می‌شمرد. آن حضرت نمی‌خواست که هیچ چیز میان او و محبوبش حائل شود و نیازش را به او در غفلت برد و اتصالش را به حق مانع شد پس درویشانه زیست.^۳ یکی از پیامدهای ساده زیستی و تواضع، به ویژه در خصوص مسئولین، همانا نزدیکی قلوب آحاد جامعه با رهبری و سران نظام است. این پیوند معنوی، عامل مهمی در بقاء و استحکام نظام جمهوری اسلامی از ابتدا تاکنون بوده است. این همان چیزی است که از آن به عنوان رمز نفوذ فرمان رهبری نظام در عمق دل و جان مردم می‌توان تعبیر کرد.^۴ پس آموختن ساده زیستی به فرزندان ثمرات مادی و معنوی فراوانی دارد که باید مورد توجه قرار گیرد.

بحث و نتیجه‌گیری

---

۱ - جمعی از نویسندگان، تبیین راهبردهای اقتصاد مقاومتی در سیره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم)، استاد یاران دانشگاه شهید بهشتی.

۲ - جمعی از نویسندگان، تبیین راهبردهای اقتصاد مقاومتی در سیره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم)، استاد یاران دانشگاه شهید بهشتی.

۳ - دانش جعفری، داود، سامتانه نفت و شش برنامه توسعه اقتصادی

۴ - جمعی از نویسندگان، تبیین راهبردهای اقتصاد مقاومتی در سیره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم)، استاد یاران دانشگاه شهید بهشتی.

تربیت اقتصادی نیز همانند دیگر امور تربیتی فرزندان مهم و با اهمیت است. با تربیت اقتصادی درست می‌توان در مقابل بسیاری از مشکلات مادی و معنوی ایستاد. چرا که اقتصاد هم بر روی مادیات انسان و هم بر معنویات انسان تاثیر گذار است همانگونه فقر باعث ذلت و خواری در جامعه می‌شود به همان اندازه باعث دروی از معنویات حتی گاهی منجر به کفر نیز می‌شود. با آموختن بسیاری از مسائل اقتصادی مثل بهینه مصرف کردن، دوری از اسراف و تبذیر، قناعت، تلاش و کوشش و دوری از تنبلی و تن پروری فرزندان می‌توانند از نظر اقتصادی پیشرفت داشته باشند. فرزندان باید بدانند که با تلاش و کوشش و توکل و ایمان به خدا است که می‌توانند در همه ابعاد زندگی بخصوص در اقتصاد به جلو حرکت کنند و اگر کار و تلاش نکنند و بهینه مصرف نکنند محتاج دیگران می‌شوند.

منابع

قرآن.

نهج البلاغه، ترجمه دشتی، محمد. مشهد امانت، ۱۳۸۴ه. ش.

آمدی، ابوالفتح، شرح غرر الحکم، ترجمه جمال خوانساری، دارالمتاب الاسلامی، ج ۲.

حکیمی، محمد رضا، الحیاه، ترجمه احمد آرام، تهران دفتر نشر فرهنگ اسلامی. ج ۳، ۲۶۵.

سقلاطونی، مریم، به رنگ زندگی، مشخصات نشر: قم، صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش های اسلامی، ۱۳۹۱.

قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه ج ۶.

رشید پور تهرانی، مجید، چرا رنج می‌بریم؟ دارالفکر، قم ج ۲، ص ۱۷۱.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، بیروت، دار القلم، ۱۴۱۲ق.

رضوان فر، احمد، سفارشهای پیامبر اعظم به خانواده، ناشر: مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی، جلد ۱.

رحمانی، جعفر، مدیریت فرهنگی، نشر: قم مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (صلی الله علیه آل و سلم)، ۱۴۳۶ه. ق.

حر عاملی، محمد، وسایل الشیعه، ج ۲۸، قم؛ موسسه آل بیت (علیه السلام). ۱۴۰۹ه. ق.

کاتوزیان، ناصر، دوره حقوق مدنی خانواده، ج ۲، ص ۹؛ به نقل از فرهنگ معین، ج ۴.

کمیحانی، داود، فرهنگ کار در اسلام، انتشارات راه ابریشم، چاپ اول، ۱۳۸۹ه. ش.

کریمی، رضا، فرهنگ کار و تلاش در اسلام، ناشر نسیم حیات، چاپ اول ۱۳۸۹ه. ش.

کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، ناشر دارالحدیث، قم، ج ۴، ح ۲.

فرمهبینی فراهانی، محسن، تربیت در نهج البلاغه، ناشر: آیپژ، چاپ اول، ۱۳۹۰ ه.ش.

مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۱، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی.

مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب اسلامی، ۱۳۷۴ ه.ش.

مطهری، مرتضی، تعلیم و تربیت در اسلام، انتشارات صدرا، چاپ دوم ۱۳۸۵ ه.ش.

موسی زاده، زهرا، صنعتی، فاطمه، تبیین مولفه های تربیت اقتصادی بر اساس آموزه های اسلامی، ۱۳۹۵ ه.ش.

مطهری، مرتضی، نظری به نظام اقتصادی اسلام، تهران، انتشارات صدرا.

شیخ صدوق، ابوجعفر محمد بن علی بابویه قمی، لا یحضره الفقیه، جلد ۴، ناشر، گوناگون ۳۸۱ ق.

نوری طبرسی، میرزا حسن، مستدرک الوسائل، بیروت، موسسه آل البیت (علیهم السلام) لاحیا، الثرات، ۱۴۰۸ ق، ج ۱۳.

ایروانی، جواد، اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث، مجله تخصصی حقوق، ۱۳۸۳ ه.ش.

امامی، محمد، نگاهی قرآنی به نقش الگو در تربیت اقتصادی فرزندان، استاد یار دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۹۵ ه.ش

سایت ویکی پدیا.

جمعی از نویسندگان، تبیین راهبردهای اقتصاد مقاومتی در سیره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم)، استاد یاران دانشگاه شهید بهشتی.

جمعی از نویسندگان، تبیین آموزه های تربیت اقتصادی در سیره علوی، نشر: دو فصلنامه آموزه های تربیتی در قرآن و حدیث، دوره ۵ شماره ۱، ۱۳۹۸.

دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۱، مبانی اقتصاد اسلامی، تهران، سمت.

طغیانی، مهدی، تربیت اقتصادی، دفتر انتشارات و فناوری آموزشی، خرداد ۱۴۰۰.

مرتضایی، عوامل استحکام خانواده، راه زندگی، دوشنبه ۴ آذر ۱۳۸۸ ه.ش.

موسی زاده، زهرا، صنعتی، فاطمه، تبیین مولفه های تربیت اقتصادی بر اساس آموزه های اسلامی، ۱۳۹۵ ه.ش.

همت بناری، علی، امام رضا (علیه السلام) و تربیت فرزند، منشا مقاله: زائر، ش ۱۰۹، ۱۳۸۲ ه.ش.

مدیریت عمومی، سایت www.modiryar.com، شمار کتاب ۴۰۹۲، سال ۱۳۹۲ ه.ش.

The Importance and Necessity of Educating Children's Economic Rights

Syedhossein Mousavi*¹, Siamak Jafarzadeh²

1. Imam Khomeini Seminary, Urmia (Corresponding Author)

2. Department of Jurisprudence and Law, Faculty of Literature and Humanities, Urmia University, Urmia, Iran

Corresponding author email address: Seyedhoseinm46@gmail.com
s.jafarzadeh@urmia.ac.ir

Abstract

Just as Islam has provided principles and programs for the religious and moral education of its followers to achieve a healthy and meaningful life in various individual and social dimensions, it has also considered requirements and solutions for their economic and livelihood education, which is a precise, appropriate and coordinated work that can definitely guarantee the health and happiness of Muslims in their worldly and hereafter. This article is written in a narrative-descriptive and library method, in which the economic education of children from the material and spiritual aspects is discussed, and the most important factor and component of economic education is encouraging work and effort while having faith in God, implementing religious commands in economic matters such as avoiding extravagance and waste, teaching children contentment in life, avoiding forbidden things, and pointing out that a person can overcome all the problems of life by trying and relying on God. All of this can only be achieved through proper education from the very beginning of childhood. In any case, parents should prepare their children for work and effort in society and teach them that in earning a lawful income they should not violate the rights of others and should also consider the interests of others. They should pay attention to the divine commands of avoiding usury, overselling, and underselling, which are very valuable in the eyes of God. And we should educate our children with high Islamic knowledge so that they do not suffer from moral deviations in economic terms and do not suffer from social problems.

Keywords: Economy, Education, Economic Education.